

Mrvík, Vladimír Jakub

Sociální analýza měšťanských domácností jako zvláštní úkol historické městské topografie (Český Brod v době Jaroslava Schallera)

Studia historica Brunensia. 2021, vol. 68, iss. 1, pp. 195-214

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SHB2021-1-13>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/144069>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](#)

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Sociální analýza měšťanských domácností jako zvláštní úkol historické městské topografie (Český Brod v době Jaroslava Schallera)

Social analysis of civic households as a special task of historical urban topography (Český Brod in the time of Jaroslav Schaller)

Vladimír Jakub Mrvík / mrvik@muzeumkolin.cz

Regionální muzeum v Kolíně – Podlipanské muzeum v Českém Brodě

Abstract

This contribution deals with the so-called sociotopography of a specific example of the town of Český Brod in the 18th century. Firstly, its methods in relation to historical urban topography are briefly presented. One of the means of researching the history of everyday life and social history is by conducting an analysis of the appurtenances of civic households. This means that this study of the situation in Baroque period Český Brod can also be regarded as a contribution to the general knowledge of the culture and everyday life of royal cities in Bohemia during the Baroque period. The study is based on inheritance inventories, as they are a universal and very well-organized contemporary source related to the topic. The author analysed approximately twenty inheritance inventories from the town of Český Brod. Based on this research, he divided the local civic households into three social groups.

Keywords

Baroque, Český Brod, urban history, social history, royal city, sociotopography

Metodika, prameny

Jedním z nutných předpokladů poznání dopadu určité dějinné etapy, zvláště pak určitého kulturního směru, na společnost je poznání recepce dotčené kultury v každodenním životě, a to nejen v každodennosti vládnoucí vrstvy a elit, ale i životním prostoru „běžné“ populace. V české historiografii se především od 90. let 20. století do popředí vědeckého zájmu (znovu¹) dostalo studium sociálních dějin raně novověké společnosti, které historici začali nově vnímat v širších souvislostech, především z pohledu dějin hmotné kultury. Zároveň zvláště po roce 1990 výrazně narostl zájem o regionálně-historická témata. Jednou z možností výzkumu dějin každodennosti, sociálních dějin i vývoje hmotné kultury je analýza vybavení měšťanských domácností. V posledních třech dekádách vznikla k tomuto tématu řada různě kvalitních dílčích sond i metodologických úvah.² Překvapivě se ale jen skutečné minimum věnovalo měšťanským domácnostem v období baroka. Proto může být tato sonda do poměrů barokního Českého Brodu chápána i jako

- 1 Mám na mysli výrazný směr české historiografie z přelomu 19. a 20. století, jehož nejznámějšími protagonisty byli Čeněk Zíbrt a Zikmund Winter. Konkrétní syntézy: Zíbrt, Čeněk: *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný XV. a XVI. věku*, I. et II. Praha 1892; Winter, Zikmund: *V měšťanské světnici starodávne. Kulturní studie o patnáctém a šestnáctém století*. Praha 1895; týž: *Z rodiny a domácnosti staročeské. Ze života XVI. století*. Praha 1911. Jak je už z jejich názvů patrné, časově se tehdejší výzkum omezoval v podstatě výlučně na předbělohorské období.
- 2 Stejskalová, Jana: *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách (Prameny, metody, stratifikace)*. Jihočeský sborník historický 59, 1990, s. 65–80; Bůžek, Václav: *Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době*. Opera Historica 1, 1991, s. 43–73; Hojda, Zdeněk: *Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů v letech 1627–1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy I*. Pražský sborník historický 26, 1993, s. 38–102; Kolek, Roman: *Kolínské testamenty a pozůstalostní inventáře z let 1542–1687. Příspěvek ke studiu dědičné praxe v českých raně novověkých městech*. Diplomová práce FF UK, Praha 1998; Neudertová, Michaela: *„Item ve velkém fraucimře před luthausem se nachází...“ Příspěvek ke studiu inventářů pozdně renesančních rezidencí v severozápadních Čechách*. Opera historica 7, 1999, s. 163–199; Hoffmannová, Petra: *Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny*. In: *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem 2000, s. 107–122; Štajnerová, Michaela: *Testamenty litoměřických měšťanů z let 1527–1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur*. In: *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem 2000, s. 87–106; Boušková, Pavlína: *Mělnický měšťan Martin Veselý Brzobohatý ve světle pozůstalostního spisu*. In: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 4.–5. května 2004. Mělník 2004, s. 63–70; Fejtová, Olga – Jíšová, Kateřina: *Měšťanské testamenty jako badatelské téma: Projekt zpracování pražských testamentů od 15. do 17. století na základě počítačové databáze*. In: *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*. Jíšová, Kateřina – Doležalová, Eva (eds.). Praha 2006, s. 15–27; Jirková, Pavla: *Testamentární praxe v Jihlavě v letech 1578–1590. (Testament jako pramen pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a socio-topografii)*. Diplomová práce FF Univerzity Karlovy 2006; Pešek, Jiří: *Testamenty a pozůstalostní inventáře jako aktuální téma obecné a právní historie*. Právněhistorické studie 39, 2007, s. 25–31; Malý, Tomáš: *Co nabízejí (raně novověké) testamenty? Zamýšlení nad možnostmi kvantifikace*. Časopis Matice moravské 126, 2007, č. 2, s. 251–266; Mašitová, Petra: *Pozůstalostní inventáře raně novověké šlechty v opavském a krnovském knížectví jako pramen k dějinám každodennosti (1650–1740)*. Disertační práce FF Univerzity Karlovy 2007; Lapáčeková, Jana: *Vybavení měšťanských domácností v královských městech v 15. století*. Bakalářská práce FHS Univerzity Karlovy 2011; Vandrovcová, Lenka: *Soběslavské testamenty a písemnosti pozůstalostního řízení 1455–1550: možnosti jejich využití*. Diplomová práce FF UK, Praha 2012; Ševčíková, Eva: *Vybavení měšťanských domácností v rudolfínské Praze*. Bakalářská práce FHS Univerzity Karlovy 2013; Richter Musilová, Oldřiška: *Vývoj vztahu ke vzdělání v 17. století ve světle měšťanských testamentů (příklad Nového Města pražského)*. Diplomová práce FF Univerzity Karlovy 2016.

příspěvek k obecnému poznání kultury a každodennosti pobělohorských královských měst v Čechách.

Historická (městská) topografie je jednou z mnoha pomocných disciplín moderní historiografie. Prozatím nebyla definována jako samostatná pomocná věda historická (i když Josef Bartoš vytkl roku 1999 vcelku logicky její úkoly a rozlišil jednotlivé formy zpracování výsledků badatelské práce),³ z nichž má nejbližší k historické geografii, která dnes také zaštiťuje většinu okruhů zájmu historické topografie. Její význam pro současnou historickou vědu spočívá v tom, že zkoumá vývoj a podmínky životního prostředí lidské společnosti v jejich dějinách.⁴

Nedílnou součástí historické topografie je historická městská topografie (místopis), která speciálně studuje vývoj a podmínky životního prostředí lidské společnosti ve městech. Patří mezi staré vědní disciplíny historické vědy a pracuje s vlastními metodickými postupy.⁵ Na jejich správné aplikaci záleží, zda mravenčí práce topografa vyústí požadovaným cílem, totiž sestavením spolehlivé a fundované městské topografie. Jako problematická se dnes také jeví otázka, co vše má být předmětem zkoumání městské historické topografie a nakolik se má městská historická topografie zabývat okruhy, které náležejí jiným vědním disciplínám (historické geografii, architektuře apod.) – až doposud byl totiž městský historický místopis chápán především jako faktografická základna určená pro zkoumání historiografie a cizích vědních oborů, tedy především historie jednotlivých budov v určité obci. Pak tedy můžeme hovořit pouze o pomocné vědě bez vlastních závěrů. Možnými výstupy historické městské topografie jsem se zabýval už dříve⁶ a svou základní ideu jsem shrnul do pojmu „vidět přes domy město“ jako parafrázi úsloví „vidět přes stromy les“. Nebudu se zde už proto zabývat metodikou nebo obsahem historické městské topografie, jen stručně shrnu, že v této souvislosti má podle mého vytyčení odpovídat na řadu otázek směřujících k všestrannému postižení zkoumaného města v jednom časovém bodě i dlouhodobé časové perspektivě. Tyto otázky mají být:

A) problematika spojená s konstituováním prostoru města, popř. s nejstarším vývojem města při absenci příslušných písemných pramenů

1. zhodnocení polohy města
2. předlokační stav budoucího intravilánu
3. nová lokace města/městečka v porovnání s analogickými případy
4. rekonstrukce komunikačního schématu v průběhu staletí

3 Bartoš, Josef: *O Historickém místopisu na Moravě*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, historica 28, 1998, s. 161–164.

4 Čarek, Jiří – Pelikánová, Zdena: *K významu studia historického místopisu*. Pražský sborník historický, Praha 1966, s. 5–9.

5 Viz Jankovič, Vendelin: *Zásady a postup rekonštrukcie miestopisu historického jadra Bratislavy v stredoveku*. Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok 7, 1971, s. 29–55.

6 Mrvík, Vladimír Jakub: *Možné směry bádání historické městské topografie na příkladu Kostelce nad Černými lesy aneb „Vidět přes domy město“*. In: Historie 2007. Praha 2008, s. 95–130.

B) problematika spojená s jednotlivými objekty, popř. jejich architekturou a typologií

1. přehled všech majitelů a cen domu v určitém období v závislosti na hospodářském, či fyzickém stavu objektu
2. zda byl dům dřevěný, kamenný, z cihel, zda měl podkroví nebo patro, přibližný počet obytných a neobytných místností, hospodářské budovy, dále jaká byla střešní krytina a druhy střech, jaký byl vjezd do domu apod.
3. jak dům vypadal dříve, jaká byla barevnost jeho omítek a k jakým stavebním úpravám došlo, kdy a kým
4. jaká byla výměra polí a luk
5. zvláštní události – válečné události, požáry aj.
6. společenské postavení majitele domu (konšel, rychtář, primas, pohodný, dráb etc.)
7. sociální postavení rodiny
8. zatížení domu – služebnost, výměnek, železné krávy, popř. zadluženost
9. odkud brali majitelé pitnou vodu

C) problematika spojená s vnitřním fungováním a specifiky městského společenství

1. míra měšťanů závislých na zemědělské samovýrobě a závislost městského společenství na zemědělské samovýrobě v závislosti na růstu počtu domů a obyvatel
2. nástin vnitřního fungování městského organismu s přihlédnutím k rozmístění veřejných „služeb“ (kovárny, koželužny, kašny, školy, hřbitovy aj.)
3. pokusit se rekonstruovat lokální zvyklosti a slavnosti (procesí apod.)
4. usazování šlechty ve městě

V zahraničí jde poznávání historického místopisu mimo jiné tradičně ruku v ruce s výzkumem sociální topografie daného města. Ta byla až doposud v českém prostředí využívána především pro období středověku,⁷ stejně jako byla víceméně zcela opomíjena sociální topografie malých měst a městeček.⁸ Své cíle i metody sociální topografie hleda-

7 Doposud nepřekonanou prací k tomuto tématu je Beer, Karl: *Losungsbücher und Lösungswesen böhmischer Städte im Mittelalter*, MIOG 36, 1915, s. 31–95. V posledních letech se tomuto tématu věnovali např. Čechura, Jaroslav: *Srovnání berních knih města Brna z let 1365 a 1442. (Poznámky k metodice studia pramenů hromadné povahy)*. Časopis matice moravské 117, 1998, č. 2, s. 341–352; Hoffmann, František (ed.): *Rejstříky městské sbírky jihlavské z let 1425–1442 = Registra losungarum civitatis Iglaviensis 1425–1442*. Archiv český 40/1, Praha 2004; Pátková, Hana: *Berní knihy Starého Města pražského 1427–1434. Edice. = Die Steuerbücher der Prager Altstadt 1427–1434. Edition. = Libri collectarum Antiquae civitatis Pragensis. Editio*. Praha 1996; Pátková, Hana: *Ženy ve středověkých berních rejstřících*. Documenta Pragensia 13, 1996, s. 47–55; Malaníková, Michaela: *Brněnské ženy 1343–1477 ve světle berních pramenů*. Brno v minulosti a dnes 18, 2005, s. 21–41; Urbánková, Kateřina – Wihodová, Veronika (ed.): *Brněnské berní rejstříky z přelomu 14. a 15. století*. Brno 2008. Sociotopografii středověkého pražského prostředí se u nás v posledních letech věnuje především Martin Musílek: *Musílek, Martin: Apatykáři na Starém Městě pražském ve středověku. Příspěvek k možnostem sociotopografické analýzy v areálu pražského souměstí na příkladu osob zabývajících se vykonáváním lékárnického povolání*. Mediaevalia Historica Bohemica 12, 2009, č. 1, s. 97–137; týž: *Hostince, krčmy a senky na Starém Městě pražském ve středověku*. In: Středověké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie. Bratislava 2010, s. 57–77; týž: *In Novo foro residentis: sociotopografická analýza Havelského tržiště ve 14. století*. In: Havelské Město pražské ve středověku: historie, archeologie, stavební historie. Praha 2012 s. 42–71; týž: *Městská společnost a prostor: problémy a možnosti využití sociální topografie při výzkumu středověkých měst*. In: Města ve středověku a raném novověku jako badatelské téma posledních dvou desetiletí. Dolní Břežany 2013, s. 23–41.

8 Dosavadní výzkum se téměř výhradně omezil na problematiku městských areálů. Viz Marek, Jiří: *Areál středověkých měst*. Sborník Matice moravské 80, 1961, s. 227–237; Čechura, Jaroslav: *K charakteru zástavby*

la celé uplynulé půlstoletí, během kterého vykrystalizovala celá řada možných přístupů i výstupů.⁹ V této souvislosti zmiňme pojetí Mateusza Golińskiego.¹⁰ Goliński je mi blízký i ve skutečnosti, že sociální topografii ve své práci neoddělitelně spojuje s historickou (městskou) topografií, jejíž závěry jsou už z povahy věci pro sociotopografii nepostradatelné.¹¹ Ze specializovaných „historickotopografických“ zahraničních studií jsou českému prostředí velmi dobře známe především práce z okruhu univerzity v Göttingen, konkrétně např. Dietricha Deneckeho, který mimo jiné z hlediska topografie určitého místa definuje i *Vermögenstopographie*¹², tedy rozložení jednotlivých městských domů podle zámožnosti jejich majitele. Tento přístup považuji za jeden z nosných, a uplatnil jsem ho proto už dříve na městských lokalitách Kouřimského kraje¹³. Pro českou historickou obec mohou bezesporu být inspirativní i výstupy specializovaného univerzitního pracoviště „Institut für vergleichende Städtegeschichte“ v německém Münsteru, založeného roku 1970.¹⁴

v *Českých Budějovicích na přelomu 14. a 15. století*. Archaeologia historica 11, 1986, s. 245–256. Zajímavá je i „národnostně-topograficky“ zaměřená studie Mezníka Jaroslav: *Národnostní složení předhusitské Prahy*. Sborník historický 17, 1970, s. 5–30, v níž autor sledoval existenci národnostně homogenních částí Prahy.

- 9 Jednou z metodologicky nejdůležitějších prací, vzešlou z německého prostředí a známou běžně i v českém prostředí, je Denecke, Dietrich: *Sozialtopographie und sozialräumliche Gliederung der spätmittelalterlichen Stadt*. In: Über Bürger, Stadt und städtische Literatur im Spätmittelalter. Göttingen 1980, s. 161–213.
- 10 Goliński, Mateusz: *Socjotopografia późnośredniowiecznego Wrocławia*. In: Historia CXXXIV. Wrocław 1997.
- 11 Pro tento vědní obor vytkl následující cíle:
 1. vysledovat prostřednictvím berních pramenů obraz majetkových poměrů ve městě
 2. určit prostřednictvím berních pramenů řemeslnickou strukturu městské populace
 3. rekonstruovat „hospodářskou geografii“ města a objasnit hierarchii cechů a přístup jejich příslušníků do městské správy. Tento bod se ovšem jeví pro prakticky všechna i středně velká česká města (i malá královská města).
 4. Dále se zabývá i poznáním vnitroměstské migrace a sociální mobility nájemníků, kteří tvořili značnou část vratislavské populace.
 Také v německy hovořícím prostředí má bádání v oblasti historické městské topografie svou tradici a dodnes své pevné místo. Zde je to dáno vhodnou pramennou základnou i historickým vývojem. Z obecných prací z okruhu raně novověkých měst zde vyzdvihnu především díla Herberta Knittlera, předně jeho syntézu „Die Europäische Stadt in der frühen Neuzeit“ z roku 2000. Nevěnuje se sice blíže historické městské topografii, ale představuje velmi cennou přehledovou práci o stavu, strukturách i vývojových tendencích měst v jednotlivých částech evropského latinského prostoru raného novověku. Na rozdíl od již klasické De Vriesovy příručky (de Vries, Jan: *European Urbanisation 1500–1800*. London 1984), ze které jinak vychází, věnoval Knittler nově pozornost i uherské a polské městské síti; na druhou stranu je nutné uznat, že jeho monografie je cenná především metodologicky, ovšem svými parametry výzkumu pro většinu českých měst neopovídající.
- 12 Denecke, Dietrich: *Sozialtopographie der mittelalterlichen Stadt Göttingen*. In: Göttingen. Von den Anfängen bis zum Ende des Dreissigjährigen Krieges, Göttingen 1987, s. 208–209.
- 13 Mrvík, Vladimír Jakub: *Socioekonomická struktura měst a městeček Kouřimského kraje v 17. a 18. století*. Střeďočeký sborník historický 39, 2013, s. 50–134; Mrvík, Vladimír Jakub: *Historická topografie města Českého Brodu (VII): vnitřní město – dokončení*. Archivní prameny Kolínska 16, 2016, s. 131–143.
- 14 Ten vydává celkem tři publikační řady „Städteforschung“ (A) a ediční řady B a C. Některé z monografií mají přímý vztah k historické topografii, např.: Behringer Wolfgang – Roeck, Bernd (ed.): *Das Bild der Stadt in der Neuzeit 1400–1800*. München 1999; Igel, Karsten – Lau, Thomas: *Die Stadt im Raum. Vorstellungen, Entwürfe und Gestaltungen im vormodernen Europa*. Köln–Wien–Weimar 2016.

V době zcela nedávné vznikla v českém prostředí k tématu sociální topografie kvalitní diplomová práce Davida Čížka.¹⁵ V ní autor přináší celou řadu podnětných metodických přístupů, které zároveň názorně představuje na příkladu moravského města Letovice. Jednu z možných metod nazývá „topografie bohatství“ (patrně po vzoru Deneckeho *Vermögensstopographie*).¹⁶ Jedná se v podstatě o statistické hodnocení majetkového postavení majitelů domů po jednotlivých lokalitách intravilánu (rynek, za rynkem, předměstí, „Levý břeh“). Základní postup zde představuje stanovení průměrné výše placeného městského šosu v dané čtvrti. Výhodou je využívání přehledu městské dávky namísto cen domů, které jsou jako ukazatel majetku jeho vlastníka velmi nespolehlivé, resp. mnohdy nekorelující, a rozhodně nepředstavují objektivní veličinu. Průměrné platy v jednotlivých oblastech potvrzují předpoklad, že směrem od centra klesá průměrná výše platů. Jakákoliv statistická analýza založená na průměrech ovšem zároveň představuje velké nebezpečí mnoha zkreslení, resp. nese s sebou nebezpečí převedení plastických pohledů z oblasti kultury každodennosti na pouhá čísla a opomenutí výrazných jedinců, vybočujících z řady – zcela jednoduše řečeno, že se z nich „ztratí živý člověk“. Ze stejného důvodu musíme být vždy a priori trochu skeptičtí k sociální topografii řemesel. Jako konkrétní příklad uvedu jircháře, kteří vzhledem k povaze svého řemesla žili na okrajích měst, rozhodně ovšem ne na jejich sociálním okraji – často právě naopak; stejně tak řemeslník vně hradeb nemusí představovat a priori nižší sociální a kulturní úroveň než jeho „kolega“ ve vnitřním městě. Metoda „topografie bohatství“ je tedy velmi zajímavá, přináší nesporné poznání sociální topografie města v jeden moment, ovšem měla by jít ruku v ruce s metodami dalšími, řekneme až kulturně-historickými. A právě jeden z takto vytyčených metodických přístupů chci představit v následujících řádcích. Konkrétně můžeme poznávat sociální topografii dané lokality (a nemusí jít jistě jen o větší město) prostřednictvím sociální stratifikace hmotné úrovně místních domácností. Hned na úvod je ovšem třeba předeslat, že oproti výše uvedené „topografii bohatství“ má zásadní nevýhodu v pramenové základně, a především na rozdíl od ní nemůže kvalifikovat dané místo naráz v jeden statický moment.

Jako univerzální, a navíc už soudobě vnitřně velmi dobře propracovaný pramen k poznání a stratifikaci sociální úrovně jednotlivých měšťanských domácností slouží především pozůstalostní spisy a smlouvy o narovnání mezi dědici, vzniklé v souvislosti s dědickým řízením, především pak pozůstalostní inventáře, většinou zapracované přímo do zmíněné smlouvy o vyrovnání jednotlivých dědiců.

V pozůstalostních inventářích se zpravidla po úvodních formulacích s výčtem pozůstalých dědiců objevil soupis nemovitostí (domy, louky, polnosti, vinice, chmelnice, dvory aj.) a poté byla provedena inventarizace majetku movitého. Inventarizace mohla být prováděna dvěma způsoby – inventarizační komise mohla v dokumentu postupovat po jednotlivých místnostech. Tento způsob není ovšem v Českém Brodě v raném novověku doložen. Naopak byly soupisy sestavovány podle jednotného schématu po skupinách předmětů v tematických blocích (cennosti ze zlata, ze stříbra, předměty cínové, měděné,

15 Čížek, David: *Sociální rozvrstvení a topografie městečka Letovic na přelomu 16. a 17. století*. Magisterská diplomová práce, FF Masarykovy univerzity, Brno 2020.

16 Tamtéž, s. 105–107.

železné, nábytek, obrazy, peřiny, svršky atd.). Pozůstalostní komise se pochopitelně velmi pečlivě věnovala i hospodářskému zázemí domácnosti, tedy domácímu zvířectvu, nářadí, obilí. Zásadní místo v každém pozůstalostním inventáři hrály z logických důvodů dluhy, a to jak aktivní (tj. pohledávky), tak pasivní (tj. závazky).

Důvody vzniku pozůstalostních inventářů byly různé, nejčastěji se inventář sepisoval v souvislosti se zřízením poručenské správy sirotčího majetku, v mnohem menší míře pak v těch případech, kdy nebožtík zemřel bez přímých dědiců (dětí, manžela/manželky) a jeho pozůstalost byla buď dělena mezi více osob, nebo byla prodávána v následné veřejné dražbě. Inventarizační praxe se řídila především příslušnými ustanoveními Koldínova zákoníku (1579), který byl v 17. a 18. století stále opakovaně vydáván a jehož platnost byla definitivně ukončena až roku 1811.¹⁷ Vlastní inventarizace prakticky vždy probíhala za účasti dvou komisařů, kteří byli ustanoveni ze členů městské rady. Původně (ještě v 17. století) měl zápis učiněný na místě sám o sobě plnou právní závaznost. Až postupem doby se změnil v pouhou předlohu a teprve po odsouhlasení městskou radou a zanesením do městských knih nabyl právní moc.

Konkrétně pro analyzované prostředí Českého Brodu probíhala praxe tak, že pozůstalostní inventář (resp. v některých případech smlouvu o rozdělení konkrétních movitých předmětů) sestavil za přítomnosti dědiců (nebo jejich zástupců) většinou městský syndikus, který nechal originál několikastránkového zápisu na závěr stvrdit podpisy zúčastněným dědicům. Následně předložil vyhotovený zápis s inventářem městské radě, která vyjádřila souhlas s jeho zanesením do městských knih. Nejpozději od první čtvrtiny 18. století syndikus vedl pro tento účel specializovanou řadu městských knih, kde na závěr každého opisu nacházíme právní formuli „*Povoleno k ukladu in Consilio Regiae Civitatis Bohemo=Brodae die [28. Januarii A° 1730]*“ a následovalo jméno úřadujícího purkmistra a syndika. Pokud text zápisu nesestavoval přímo městský syndikus, byla na závěr zapsána poznámka „*Nota: Hanc transactionem non concepit syndicus*“.

Pokud využíváme pozůstalostní inventáře jako primární pramen pro zjištění kvality, kvantity a stratifikace vybavení českobrodských barokních domácností, je nutné si ujasnit, jak velká část dědického řízení procházela procedurou inventarizace majetku. S tím bych ovšem nutně nespojoval úvahy o reprezentativnosti vzorku, protože – jak uvidíme dále při rozborech jednotlivých případů – odhlédnuto od absolutních počtů, procházely inventarizací domácnosti napříč celým sociálním spektrem. Pro představu jsem porovnal počet pozůstalostních inventářů v českobrodských městských knihách s počtem zemřelých dospělých osob v tomtéž roce (včetně podruhů), uvedeným ve zdejší matrice:

1749: 1 inventář (18 zemřelých)

1750: 1 inventář (16 zemřelých)

1754: 2 inventáře (13 zemřelých)

Tyto počty se sice mohou zdát nízké, ovšem plně korelují se zjištěními pro Staré Město pražské v 17. a 18. století (5–7% úmrtních případů)¹⁸ a dokonce stejné hodnoty platí

17 Hoffmann, František: *Rozšíření Koldínových práv městských v českých, německých a latinských podobách*. Studie o rukopisech 18, 1979, s. 49–114; Štancel, Jiří (ed.): *Pavel Kristián z Koldína*. Klatovy 2015.

18 Hojda, Z.: *Výtvarná díla*, s. 50.

i pro sondy z prostředí nizozemského; na druhou stranu v prostředí polském, ale např. i v Olomouci, byla inventarizována až třetina pozůstalostí.¹⁹

Český Brod byl po celou dobu novověku prakticky výlučně etnicky českou lokalitou, čeština je takřka výhradním jazykem i ve všech měšťanských knihách.

Co se týče konkrétního časového vymezení studovaných pramenů, excerpoval jsem pro potřeby této studie tři nejstarší specializované městské knihy zv. „*kniha dílčí*“ nebo „*liber divisionum (haereditatis)*“:

- 1) SOkA Kolín, AM Český Brod, Kniha dílčí 1727–1749, sign. III.59. Kniha je zachována jen torzovitě a zcela scházejí folia 1–44 (se zápisy z let 1720–1727).
- 2) SOkA Kolín, AM Český Brod, Kniha dílčí 1749–1767, sign. III.57.
- 3) SOkA Kolín, AM Český Brod, Kniha dílčí 1767–1780, sign. PK 54.

Rozbor domácností v Českém Brodě

Český Brod byl jedním ze tří královských měst na území Kouřimského kraje. Těžil především ze své příhodné polohy na původní Trstenické stezce, vedoucí z Prahy do východních Čech a dále na Moravu a do Uher, která v raném novověku získala nový význam jako přímá spojnice rezidenčního města Vídeň se zemským hlavním městem Prahou.²⁰ Doba baroka nepatří k nejúspěšnějším obdobím královského města Českého Brodu, který měl následkem hrůz třicetileté války ještě na konci 17. století jen 56 obydlených domů a jenom velmi pozvolna se vzpamatovával z následků války; roku 1713 je zde evidováno i s mlýnem Chouranice celkem 107 měšťanských domů, ačkoliv předbělohorského počtu nebylo zatím dosaženo.²¹ Z tohoto celkového počtu 107 usedlých měšťanů se jich výhradně řemeslem živilo 35, tj. třetina obyvatel. Zároveň řemeslem i vlastní zemědělskou samovýrobou se zde zabývalo sedmadvacet měšťanských rodin, v relativních hodnotách je to 25 % usedlého obyvatelstva. A výhradně v zemědělství nacházelo svou obživu 27 % rodin.²²

Město se přesto postupně obnovovalo a znovu rostl i počet jeho obyvatel – v roce 1700 zde už žilo 478 dospělých²³, přičteme-li teoretický počet dětí, mohl mít tehdejší Český Brod kolem 800 obyvatel; roku 1752 to už bylo 609 dospělých farníků²⁴ (s dětmi tedy cca

19 Tamtéž (bez udání zdroje).

20 Detailně cestu z Vídně do Prahy popsal ve své korespondenci např. nejvyšší kancléř Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, který se přes Český Brod vrátil na Vánoce z Vídně domů. Konkrétně v pondělí vyjel z Vídně a dorazil do Stockerau, v úterý dojel do Znojma, ve středu do Jihlavy, v pátek přes Havlíčkův Brod do Habrů, v pátek 25. prosince přes Čáslav a Kolín do Českého Brodu, kde přespál, a v sobotu „*dá-li Bůh do Prahy před jednou nebo druhou hodinou*“. Lutter, Petr: *Politický a společenský život na dvoře Ferdinanda II. během dvacátých let 17. století ve světle španělské korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a jeho manželky*. In: *Opera historica* 4, 1995, s. 112 et 119.

21 NA Praha, TK, i.č. 1577, kt. 479.

22 Mrvík, V. J.: *Socioekonomická struktura*, s. 50–134.

23 Podlaha, Antonín: *Dějiny arcidiecése pražské od konce století XVII. do počátku století XIX. Díl I, Doba arcibiskupa Jana Josefa hrab. Breunera (1694–1710)*. Praha 1917, s. 93.

24 NA Praha, Archiv pražského Arcibiskupství I (dále jen APA I), sign. B 24/56 et B25/6.

1000 osob) a roku 1780 zde napočítali 692 farníků²⁵ (tj. cca 1150 osob). Roku 1749 byla v Českém Brodě založena i stálá poštovní stanice a následujícího roku byla umožněna poštovní přeprava i pro soukromé platící cestující.

Pro potřeby této studie jsem analyzoval přibližně dvě desítky pozůstalostních inventářů z prostředí města Český Brod z období 18. století a na jejich základě rozdělil zdejší měšťanské domácnosti do tří (resp. čtyř) sociálních skupin. Použil jsem pro tento účel kategorizaci, kterou zavedl počátkem 90. let Václav Bůžek,²⁶ a kterou jsem následně modifikoval. Václav Bůžek tehdy analyzoval předběllohorské měšťanské domácnosti v Českých Budějovicích, Českém Krumlově, Jindřichově Hradci, Prachaticích a Soběslavi, a podle počtu, materiálu a nákladnosti přítomných předmětů je rozčlenil – jednoduše řečeno – na domácnosti sociální skupiny nižší (A), střední (B) a vyšší až výrazně movité (C). Moje modifikace spočívá především v zapracování nových předmětů, vyskytujících se v barokní éře (jiný typ obrazů, jiné šperky, kávové servisy, porcelánové servisy aj.) a ve zjednodušení Bůžkova členění střední třídy B (1–3) jen na dvě podskupiny.

Hned na úvod je třeba upozornit na zásadní poznatek, a to, že sociální úroveň domácnosti rozhodně a priori nesouvisí s velikostí vlastněné půdy (jak jsem prokázal už v dřívější studii)²⁷ a dokonce ani s umístěním domu v intravilánu. Nejvyšší i nejnižší společenské třídy máme v Českém Brodě doloženy vedle sebe jak na náměstí, tak na předměstích. Rozhodně už z logiky věci ovšem sociální úroveň a vybavení dané domácnosti závisela na dvou faktorech – na příjmech a na subjektivní touze po luxusu a reprezentaci. To druhé pochopitelně nejsme dnes prakticky schopni z úředních pramenů analyzovat, příjmovou složku ovšem pro určitá období ano. Ideální příjmovou základnu pro celé město v jeden okamžik nám představuje např. Tereziánský katastr.²⁸ Zároveň je ovšem nutné si přiznat, že nikdy nebude možné přesně sociálně kategorizovat osoby v dané obci do nějaké tabulky podle nějakého matematického vzorce. Ovšem lze předpokládat, že např. v Českém Brodě osoby s předpokládaným ročním příjmem nad 110–130 zlatých už mohly dosahovat nejvyšší kategorie C (v Brodě se to v případě Tereziánského katastru týkalo 8–15 nejbohatších měšťanů). Toto tvrzení je verifikovatelné na příkladu Jana Příhody s předpokládaným ročním příjmem 103 zlatých (viz níže). Pro obecné tvrzení v tomto směru pochopitelně chybí jednak dostatek pozůstalostních inventářů pro Český Brod, jednak další sondy tohoto typu pro další česká města.

Jediným podpůrným argumentem pro tuto úvahu může být sonda do pražského prostředí, kde existují dokonce specializované městské knihy pro zápisy pozůstalostních inventářů. Prostudoval jsem dva svazky pro léta 1753–1759²⁹ a na první pohled je znatelné, že vybavení, které bylo pro Český Brod výsostným luxusem kategorie C, bylo na Starém Městě pražském běžným standardem střední měšťanské třídy. Opět ovšem musíme zkonstatovat, že nemůžeme sice očekávat matematický algoritmus na určování sociální

25 NA Praha, APA I, sign. B 29/3.

26 Bůžek, V.: *Každodenní kultura*, s. 43–73.

27 Mrvík, V. J.: *Socioekonomická struktura*, s. 50–134.

28 Tamtéž.

29 Archiv hlavního města Prahy, Sběrka rukopisů, sg. 1187 et 1188.

kategorizace podle výše ročního příjmu, ovšem logická závislost zde nutně existuje. Výsledné částky, které majitelé domů na Starém Městě vydělali za rok, se pohybovaly v širokém rozpětí od 40 do 2 400 zlatých (pro srovnání: v Českém Brodě to bylo od 10 do 365 zlatých). Tyto extrémní hodnoty odpovídají klasifikaci výnosů, jež byla používána při sestavování katastru. Podíváme-li se na výdělečné příjmy jako na statistický soubor dat, můžeme konstatovat, že průměrný roční příjem majitele domu na Starém Městě pražském činil 488 zlatých (pro srovnání: v Českém Brodě to bylo 70 zlatých). Hodnota mediánu, vyrovnávajícího extrémní výkyvy, představuje 400 zlatých (v Českém Brodě 54 zlatých).³⁰ Pro orientační představu o socio-ekonomických možnostech jiných městských lokalit kouřimského kraje zde ještě uvedu data pro následující sídla:³¹

Kolín r. 1686: průměr: 92 zl.; medián: 60 zl.

Říčany r. 1718: průměr 60,3 zl.; medián: 51,5 zl.

Kostelec nad Černými lesy: průměr: 39,4 zl.; medián 33,1 zl.

Vlašim r. 1718: průměr: 35,5 zl.; medián: 31,1 zl.

Čelákovice r. 1718: průměr: 42,3; medián: 24,1 zl.

Skupina C: nejbohatší představitelé města

Hlavním rysem domácností, zařazených do nejvyšší sociální skupiny C, je především vlastnictví množství bohatě zdobených předmětů ze zlata a stříbra, honosný nábytek, čalouny, zlatem a stříbrem zdobený módní oděv. Zmíněné zlaté předměty byly většinou umělecky provedené výrobky typu náušnic s perlami, šperků s českými granáty, prstenů, konkrétně např. prsten s reliéfem sv. Jana Nepomuckého; stříbrné šperky zase reprezentovaly i sady náramků, stříbrných křížků na řetízcích, růženců se zavěšenými stříbrnými přívěšky. Jistě cenná a možná poněkud zarážející skutečnost se týká hodin (jak visacích, tak stojatých, převážně mosazných), které se podle pozůstalostních inventářů v Českém Brodě v 18. století nacházely jen v rodinách společenské kategorie C, stejně jako např. velká zrcadla (někdy i v pozlacených rámech). V případě Českého Brodu sem můžeme zařadit skutečně jen minimum domácností, podle všeho ojedinělé rodiny nejvyšších politických představitelů (primátorů, císařských rychtářů). Jejich životní úroveň byla srovnatelná s každodenností početné skupiny vrchnostenských úředníků lichtenštejnských panství v okolí Českého Brodu (Kostelec nad Černými lesy, Škvorec, Kounice, Uhřetěves, Radim), se kterými byli jistě v interakci. Na druhou stranu je třeba konstatovat, že podle doložených českobrodských pozůstalostních inventářů ani nejbohatší českobrodští měšťané nedosahovali životní úrovně vrchních úředníků (hejtmanů) zmíněných panství.³² Pro srovnání životní a kulturní

30 Vobrátilková, Hana: *Měšťanské domy Starého Města pražského ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru*. Disertační práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Praha 2012, s. 120–123; Mrvík, V. J.: *Socioekonomická struktura*, s. 50–134.

31 Tamtéž.

32 Konkrétně můžeme zmínit pozůstalostní inventář černokosteleckého hejtmana Ondřeje Christa († 1698). V jeho bytě bylo nalezeno na hotovosti celkem 1 240 zl. v celkem pěti různých měnách a na šesti obligacích dalších 4 215 zl. (!); ze stříbrných věcí se našlo šest kusů pozlacených stříbrných škrabadel (celkem 32 lotů), dále tři pozlacené stříbrné poháry (35 lotů), 40 zlatých lžiček (!), zlaté a stříbrné knoflíky o celkové váze 96 lotů, tři kusy stříbrných pohárů a dvě další pozlacené, jedny kapesní hodinky, dvě rule látky na kabáty (8,5 lotů), stříbrná šroubovací lahev, pečetní prsten, další prsten s devíti diamanty, další s tyrkysem,

úrovně této skupiny můžeme ještě použít detailní případovou studii o životě císařského rychtáře z Německého (Havlíčkova) Brodu Jana Hendrycha z Löwenfelsu († 1668).³³

Domácnost této skupiny byla bohatě vybavena řadou luxusních předmětů denní potřeby, především ze stříbra. V její pozůstalosti nacházíme například stříbrnou servírovací lžici, pět jídelních stříbrných lžic či dva páry nožů zdobených tímto kovem. Co je ovšem cenný údaj je přítomnost malých stříbrných „*Caffé Löfel*“, tedy kávových lžiček a k nim i stříbrných kleštiček na cukr. K němu rodina používala také doložené několik párů „*caffé šálků*“ a „*Caffé mlejn*“. Mezi pánskými osobními předměty nacházíme množství luxusních předmětů ze stříbra, např. i stříbrnou pečeť, stříbrné hodinky s řetízem do kapsy, jeden pár stříbrných manžetových knoflíčků, pár stříbrných přezek ke střevícům, stříbrnou portu na klobouk a velmi pozoruhodné jsou dvě vycházkové hole se stříbrnými doplňky (jedna s „*porculánovým sprostým stříbrě zasazeným mužičkem*“).³⁴

Co nás také zaujme, je soupis obrazů. Konkrétně v domácnosti vdovy po česko-brodském primátorovi, Kateřině Zwickerové († 1780), jich pozůstalostní inventář uvádí neuvěřitelných padesát osm kusů různých formátů (patrně drobnějších), ve většině s náboženskou tematikou (chybět samozřejmě nemohl sv. Josef, Panna Marie, Svátá Trojice, sv. Jan Nepomucký, ale i sv. Barbora, sv. František, sv. Prokop či 14 svatých pomocníků, výjev Božího oka, P. Marie Brněnská aj.). Kromě nich ale i čtrnáct drobných pohledů na krajinu („*landfastky*“), dvanáct drobných reliéfů z vystřihaného papíru nebo jakési dva „*květinový obrázky*“ v hodnotě 10 krejcarů. Kromě nich zdobily stěny této domácnosti i dvě zrcadla, jedno velké i se zlaceným rámem.

Skupina B: vyšší střední třída (B1), nižší střední třída (B2)

Druhou sociální skupinu (B) můžeme dále vnitřně rozdělit na podskupinu B1 (kterou zastupovali v Českém Brodě především zámožní řemeslníci a obchodníci, zasedající ve sboru konšelů) a B2 (velmi zjednodušeně je můžeme souhrnně označit za ostatní držitelé městského práva).

Typickým pro tuto skupinu bylo četnější zastoupení předmětů široké každodenní potřeby, většinou vlastnili i několik jednotlivin umělecky opracovaných předmětů z náročnějších kovových a textilních materiálů, především malé soubory zdobených koflíků, talířů

dále s jedním diamantem, s červeným a žlutými kameny, s rubíny a konečně jeden ženský prsten s tyrkysy a diamanty; z cínového nádobí vlastnil: dva koflíky, dva džbány, dózu na máslo, dva tácky na ranní toaletu a cínové umývadlo; vesměs užitkové měděné nádobí obsahovalo 18 kusů a železné 19 kusů. Nejvíce zářející je ale obrovské množství ložního prádla – např. 33 ručníků, 47 peřin a 304 lněných plátén! Konečně ještě vlastnil tři koně a postroje na ně, jeden drahocenný krucifix, 24 obrazů, 29 knih, dva špatně malované paravány, dvě paruky a z dalšího například tři páry pistolí a mnoho dalšího. Po představě takového přepychu, byl z doby barokní, snad nemusíme nic dalšího dodávat. Dalším příkladem pak ještě může být důchodní písař Václav Ignác Obstžerer (1717–1729), který ve své závěti odkázal místnímu kostelu sv. Jana Křtitele relikviář s ostatkem sv. Jana Nepomuckého a dřevem z Kristova kříže, což opět svědčí o dané životní úrovni. Viz SOA Praha, Vs Kostelec nad Černými lesy, spisové odd. politica, kart. 1057.

33 Tibitanzlová Radka – Vácha Štěpán: *Jan Hendrych a Jan Jeroným z Lewenfelsu – společenská a kulturní elita na Havlíčkovobrodsku v druhé polovině 17. století*. In: Baroko na Havlíčkovobrodsku. Veselý, Aleš (ed.). Havlíčkův Brod 2014, s. 23–52.

34 NA Praha, Komise pro dědickou daň, i. č. 1854. Kostelu sv. Gotharda odkázal 290 zlatých, z toho 80 zlatých na kalich.

a drobností různého určení. Typickým rysem této skupiny domácností byla existence několika drobných šperků ze stříbra a doložené částky peněz v hotovosti. Tuto skupinu bychom mohli v souladu s kategorizací V. Bůžka rozdělit na pomyslné skupiny B1 a B2, tedy vyšší a nižší střední třídu, kde dělícím znakem by byla existence ojedinělých kusů stříbrných šperků a nádobí (prstenů, lžic nebo růženců), luxusního nábytku (především čalouněných křesel) a pochopitelně i větší částky peněz, případně i dluhopisy, uložené v uzamykatelných truhličkách. Oproti domácnostem z nižších sociálních kategorií zde nacházíme i cínové hladké svícny, noční lampičku a tácek s kratiknotem, které nalézáme i u řady radních, u některých ovšem absentují. K pohodlí paní domu přispíval i cínový nočník nebo měděné ohřívadlo do postele.

Bylo zjištěno, že i řada domácností střední třídy nevlastnila prakticky žádné šperky! Na druhou stranu byl Český Brod městem řemeslnicko-agrárního charakteru,³⁵ kde díky úrodné půdě bylo zemědělství zásadním ekonomickým faktorem i ve střední vrstvě, včetně řady členů městské rady.

Jako příklad vyšší střední vrstvy (B1) uveďme radního Jana Ferdinanda Příhodu, jehož domácnost ovšem vykazuje už prvky nejvyšší sociální skupiny C jako například přítomnost porcelánového kávového servisu i luxusních cínových předmětů, dále dva koberce, velké množství obrazů a šatů z luxusních látek.³⁶

Jiří své postavení radního královského města dával soudě podle inventáře patřičně na odív, vlastnil sice jen dvoje šperky, ovšem jednalo se o sadu stříbrných přezek na opasek a poškozenou stříbrnou opaskovou záponu. Inventář naopak neuvádí žádný prsten, který bychom u jeho sociální kategorie mohli očekávat. Stříbrné nádobí sice nevlastnil žádné, ovšem cínového vysoký počet, včetně luxusně provedeného. Především nás upoutá šest talířů zdobených dekorativním ornamentem a šest dalších, zdobených literami JP (tj. Jiří Příhoda), které patrně nesloužily k běžnému stolování, na rozdíl od 15 dalších. Stolovací kultura u Příhodových byla skutečně na výjimečné úrovni soudě i podle porcelánového servisu pro podávání kávy, který jinak v Českém Brodě evidujeme jen u příslušníků kategorie C. Konkrétně se dočítáme o „porculánových“ miskách, koflíčku, sedmi „caffě-sálcích“ a dokonce i o malé konvičce na smetanu. Stejně jako u ostatních česko-brodských obyvatel této sociální kategorie, i v domácnosti Jiřího Příhody nacházíme větší množství obrazů a opět takřka výlučně s náboženskými náměty. Nejcenějším obrazem byl „Svatý Salvator“ pod sklem v hodnotě 1 zl., dále např. „Svatá Corona“, Panna Marie se sv. Janem Křtitelem, sv. Barbora, Svatá rodina, Oko Boží, malovaný krucifix a Bolestná P. Marie. Kromě nich zde ale nacházíme i patrně světské náměty a kuriozity, konkrétně dva květované obrázky, dva vystřihované obrázky pod sklem, tři sádrové reliéfní obrazy a především 40 „rozličných papírových obrázků dílem za sklem, dílem bez skla“.

Podskupina B2 – nižší střední vrstva

Do této skupiny podle získaných údajů patřila asi drtivá většina drobných řemeslníků-zemědělců. V jejich vlastnictví sice nacházíme rozmanité typy nábytku, včetně misníků,

35 Viz Mrvík, Vladimír Jakub: *Otázka agrarity českých měst a městeček v raném novověku na příkladu Kouřimského kraje*. Historická demografie 37, 2013, č. 2, s. 121–167.

36 SOKA Kolín, AM Český Brod, sg. kn. PK 54, fol. 143v.

postelí s nebesy a hned několika almar a truhel, ale na druhou stranu tyto osoby vlastnily minimum nádobí, většinou jen jednu sadu oblečení a pravděpodobně žádné šperky – ukazuje se, že zdejší ženy se nemohly ozdobit ani prstenem, maximálně měly k dispozici jedny korále. Zdejší měšťané na rozdíl od předchozí skupiny ani nezasedali v městské radě. Do této skupiny ovšem patřily často také vdovy z vyšších vrstev, které po smrti svého manžela-živitele, pokud se znovu neprovdaly, zažívaly značný hospodářský propad.

Jednou ze zástupkyň této sociální skupiny byla Anna Gugumusová († 13. 11. 1761), vdova po zdejším radním Janu Gugumusovi († 1754).³⁷ Anna byla ještě za života svého manžela sociálně i majetkově velmi dobře situovaná, po smrti manžela její životní standard poklesl. Opět u ní nacházíme značné množství cínového nádobí (30 kusů talířů a mýsy), vystavené na odiv patrně v uváděném misníku, nebo např. „*kotlík měděnej malej na ryby*“. Samozřejmě v Annině vlastnictví nacházíme běžné položky jako např. starý stůl, deset kusů peřin, ale jako v případě i jiných českobrodských rodin z této sociální kategorie i čtyři „*židlice starý sukem potažený*“, tedy patrně polstrované křeslo. Zajímavostí, jinak ale jistě rozšířenou i v českobrodském prostředí, je „*cihlička stará*“, tedy ohřívadlo do postele. V její domácnosti nacházíme také standardně několik obrazů, výlučně s náboženskou tematikou (velký a malý obraz sv. Anežky, tři obrazy P. Marie, Nejsv. Trojice, sv. Anny, sv. Jana). Co je ovšem u Anny Gugumusové velmi pozoruhodné, pozůstalost neuvádí žádné její šperky, a to ani náušnice nebo prstýnek.

Skupina A: chudí obyvatelé města, vdovy, vdovci a podruzi

V těchto domácnostech vlastnili lidé pouze předměty nutné pro uspokojení jejich základních životních potřeb, tj. obyčejné stolní nádobí (dokonce i ze dřeva!), prostý oděv, minimum ložního prádla, základní kusy nábytku a základní zemědělské nebo řemeslné nářadí. Nenacházíme u nich žádné šperky a prakticky ani obrazy.

Typickou představitelkou této sociální skupiny byla Anna Marčimová († 18. 1. 1734 ve věku asi 50 let), vlastníci malý domek (čp. 116) na Kouřimském předměstí.³⁸ Kromě spodního prádla jí patřila jedna červená šněrovačka a tři sukně (modrá, čejková a „*kran-draška*“). Její domácnost byla vyzdobena celkem deseti obrazy, což je vcelku vysoký počet, ovšem jejich specifikaci inventář neuvádí. Její chudobu plně dokresluje skutečnost, že nevlastnila žádný kus cínového nádobí, jen převážně blíže neuvedené množství nádobí hliněného, a dokonce i dřevěného (!) v hodnotě 48 zl. – u jiných sociálních skupin se v barokním Českém Brodě s dřevěným nádobím v inventářích nesetkáváme. V domácnosti Tomáše Krejzy († 5. 11. 1734 ve věku asi 63 let) nacházíme skromný soubor cínového nádobí, vystavený v misníku, ovšem žádný šperk, a dokonce ani jediný obraz.³⁹

37 SOkA Kolín, AM Český Brod, sg. kn. III.57, fol. 119v. V zápisu je omylem uvedena jako Ludmila Gugumusová, příslušná matrika zemřelých (sg. Český Brod 06, fol. 158) i pozemková kniha (SOkA Kolín, AM Český Brod, sg. kn. PK 57, fol. 214 et 215) ji ovšem jednoznačně identifikují jako Annu.

38 SOkA Kolín, AM Český Brod, sg. kn. III.59, fol. 120v

39 SOkA Kolín, AM Český Brod, sg. kn. III.59, fol. 137v.

Závěr

V české historiografii se především od 90. let 20. století do popředí vědeckého zájmu dostalo studium sociálních dějin raně novověké společnosti a dějin hmotné kultury. Jednou z možností výzkumu dějin každodennosti a sociálních dějin je analýza vybavení měšťanských domácností. Překvapivě se ale jen skutečné minimum věnovalo měšťanským domácnostem v období baroka. Proto může být tato sonda do poměrů barokního Českého Brodu chápána i jako příspěvek k obecnému poznání kultury a každodennosti pobělohorských královských měst v Čechách. Jako univerzální, a navíc už soudobě vnitřně velmi dobře propracovaný pramen k danému tématu slouží především akta vzniklá v souvislosti s dědickým řízením, především pak pozůstalostní inventáře.

V předložené studii jsem analyzoval přibližně dvě desítky pozůstalostních inventářů z prostředí města Český Brod z období 18. století a na jejich základě rozdělil zdejší měšťanské domácnosti do tří (resp. čtyř) sociálních skupin a ty dále vnitřně charakterizoval podle kvality i kvantity uváděných předmětů

Hlavním rysem nejbohatších domácností bylo především vlastnictví množství bohatě zdobených předmětů ze zlata a stříbra, honosný nábytek, větší soubor obrazů a obrazy se světskými náměty, zlatem a stříbrem zdobený módní oděv. V případě Českého Brodu sem můžeme zařadit skutečně jen minimum domácností, podle všeho ojedinělé rodiny nejvyšších politických představitelů (primátorů, císařských rychtářů).

Druhou sociální skupinu (B) jsem dále vnitřně rozdělil na podskupinu B1 (většinově členové městských rad) a B2 (ostatní držitelé městského práva). Typickým pro skupinu B1 bylo četnější zastoupení předmětů široké každodenní potřeby, většinou vlastnili i několik jednotlivin umělecky opracovaných předmětů z náročnějších kovových a textilních materiálů, především malé soubory zdobených koflíků, talířů a drobností různého určení. Typickým rysem této skupiny domácností byla existence několika drobných šperků ze stříbra. Do skupiny B2 podle získaných údajů patřila asi drtivá většina obyvatel drobných českobrodských řemeslníků-zemědělců. V jejich vlastnictví sice nacházíme rozmanité typy nábytku, včetně misníků, postelí s nebesy a hned několika almar a truhel, ale na druhou stranu tyto osoby vlastnily minimum nádobí, většinou jen jednu sadu oblečení a pravděpodobně žádné šperky – ukazuje se, že zdejší ženy se nemohly ozdobit ani prstenem, maximálně měly k dispozici jediný korále.

Poslední sociální vrstvu (skupina A) tvořili chudí obyvatelé města, vdovy, vdovci a podruzi. V těchto domácnostech vlastnili lidé pouze předměty nutné pro uspokojení jejich základních životních potřeb, prostý oděv, minimum ložního prádla, základní kusy nábytku a základní zemědělské nebo řemeslné nářadí. Nenacházíme u nich žádné šperky a prakticky ani obrazy.

Obr. 1: Intravilán města Český Brod v roce 1841, který se ovšem prakticky neliší od stavu ve druhé polovině 18. století. Fialově jsou vyznačeny domy, jejichž majitelé měli podle Tereziánského katastru roční příjem vyšší jak 110 zlatých; žlutě jsou vyznačeny domy majitelů s ročním příjmem nižším než 40 zlatých. Z tohoto socio-topografického schématu je patrné, že skupiny nejchudších a nejzamožnějších obyvatel nebyly jednoznačně stratifikovány do určitých oblastí např. na náměstí nebo naopak na předměstích, ale naopak se jednotlivé sociální skupiny mezi sebou mísily, a to i na předměstích! (Kresba autor)

Obr. 2: Kresba západní strany českobrodského náměstí v roce 1819 ze skicáře zdejšího rodáka, kanovníka Huga Seykory, který Českobrodsko navštěvoval v letech 1818–1824 opakovaně a do svého skicáře zachytil mnoho pohledů českobrodských zákoutí i drobných detailů místních budov (kostel, radnice, brány apod.). Jeho dílo je o to cennější, že vyniká velkým smyslem a citem pro detail a věrohodnost. (Ze sbírek Podlipanského muzea v Českém Brodě)

Obr. 3: Tabatěrka z měděného plechu s reliéfy podobizen Marie Terezie a Františka Štěpána Lotrinského, na druhé straně pohled na Prahu a po stranách popis významných budov. Možná souvisí s českou korunovací panovnice. (Ze sbírek Podlipanského muzea v Českém Brodě)

Obr. 4: Cínová holba z roku 1714 (v. 21 cm), běžný kus vybavení českobrodských domácností v době baroka. (Ze sbírek Podlipanského muzea v Českém Brodě)

Obr. 5: Zlomek kachle z luxusních měšťanských kamen z neznámého českobrodského domu nám dokládá úroveň uměleckého řemesla v prostředí venkovského královského města.
(Ze sbírek Podlipanského muzea v Českém Brodě)

Obr. 6: Zasklená plastika sv. Antonína Paduánského, polychromovaný vosk tlačенý do formy, kolem výplň z dracounů, kamínků a perliček, 18. století. Tato dílka byla používána jako relikviáře, přesto byla nezřídka přítomná i v měšťanských domácnostech. (Ze sbírek Podlipanského muzea v Českém Brodě)

Obr. 7: Sv. Antonín Paduánský, olej na plátně, přelom 18. a 19. století. V pozůstalostních inventářích barokních domácností střední třídy čteme pravidelně seznam přítomných obrazů. Mnohdy se ovšem mohlo jednat i o dílo podobné kvality. (Ze sbírek Podlipanského muzea v Českém Brodě)

Social analysis of civic households as a special task of historical urban topography (Český Brod in the time of Jaroslav Schaller)

In Czech historiography, especially since the 1990s, research on the social history of early modern society and the history of material culture has become a focus of academic interest. One of the means of researching the history of everyday life and social history is by conducting an analysis of the appurtenances of civic households. Surprisingly, only a bare minimum of Baroque period civic households have been analysed to date. This means that this study of the conditions of Baroque period Český Brod can also be regarded as a contribution to the general knowledge of the culture and everyday life of royal cities in Bohemia in the period after the Battle of White Mountain. It is mostly acts created in connection with inheritance proceedings (above all, inheritance inventories) that serve as a universal source on the subject. These inheritance inventories were very well-organized for that time.

In the study, I analysed approximately twenty inheritance inventories from the town of Český Brod from the period of the 18th century. Based on them, I divided the local civic households into three social groups, which I further defined according to the quality and quantity of the objects they possessed.

The main feature of the wealthiest households (group C) was ownership of a number of richly decorated objects made of gold and silver, lavish furniture, a larger set of paintings and paintings with secular themes, and fashionable gold- and silver-decorated clothing. In the case of Český Brod, a minimum of households fall into this category, these being the apparently eminent families of top political representatives (mayors, imperial reeves).

I further divided the second social group (B) into the subgroups B1 (mostly members of city councils) and B2 (other holders of municipal law). Households in the group B1 typically owned numerous objects of general everyday use. They usually possessed even a few artistically processed objects made of quality metal and textiles, especially small sets of decorated cups, plates and small items for various purposes. A characteristic feature of this group of households was their ownership of several small pieces of silver jewellery. Based on the data gathered, group B2 comprised the vast majority of the inhabitants, who were small artisan-farmers. On the one hand, various types of furniture, including bowls, canopied beds and several wardrobes and chests were found among their possessions, while, on the other, these people owned a minimum of dishes, usually just one set of clothes and virtually no jewellery. Apparently, local women did not wear even a ring as jewellery; they possessed no more than a bead necklace.

The final social class (group A) comprised the poor, widows, widowers, and those without property. In these households, people only owned the objects necessary to meet their basic living needs, such as simple clothing, a minimum of bed linen, basic pieces of furniture, and agricultural or craft tools. We find no jewellery and almost no paintings among their possessions.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrázovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.